

Муниципальное бюджетное образовательное учреждение
Шуурмакская средняя общеобразовательная школа
МР «Тес-Хемский кожуун РТ»

«Согласовано»

Зам.директора по УВР

«30» августа 2023 г.

«Утверждено»

Директор школы:

«4» сентября 2023 г.

**Рабочая программа
по родной литературе
8 класса**

учителя Иргит А.Е.

2023-2024 учебный год

8 класс – 34 ч.

Эсний ады	Программаның ужур-утказы	Шагы	Өреникчилерниң күүседир ужурлуг кол-кол ажыл-чорудулгазы
Тандым турда, тандаш-ла мен			
Тыва чогаалчыларнын шулук чогаалы	Уран сөс дугайында С. А. Сарыг-оол. Поэма «Улут-Хемимм». <i>Литература теориязы</i> : шүлүглел	4	Чечен чогаал кижиниң иштиги делегейин база ону долгандыр делегейни шинчилээринге онзагай салдарлыг уран чүүлүн бир хевирин дээрзин илердир. Кижинин мезу-шынарнын, эстетиктиг көрүжүнүн хевирлеттинеринге, угаан-болдалынын делгемчиринге чечен чогаалдын салдарын, күштүг талаларын билгип турар. Нийтигелдин болгаш чогаалчынын чогаалчы көрүжүнүн аразында харылзалыын тодаралдыр. Чогаалдын темазын болгаш идеяын тодаралдыр. Нийти ажылдаары: лириктиг маалырын омур-хевирин болгаш улут хемнин чурумалын көргүскенинин онзагайын сайгарып ажылдаар, ук омур-хевирлеринин чогаалдын идеяын илередиринге салдарын тодаралдыр. Таблица-биле ажылдаары: шүлүглелдин композициязы-биле ажылдаарын билгип. Хемнин овурун, чурумалын көргүскен өске чогаалчыларнын ажылдары-биле денней сайгарып, ажылдап билгип. Чогаалда илереттинген бодалдын төрзэн черинин төөгүзү, сайзыралы-биле холбаалын тодаралдыр.

	<p>Ю. Ш. Кюнзегеш. Шүлүк «Дыт», «Чөөн чүктүн кижизи мен».</p> <p>М. Б. Доржү. Чечен чугтаа «Даг ээрири».</p>	<p>Практиктиң ажылдары: өөрчөткөн литература теорияда терминер, билишиккинерни ажыглап билер. Чогаалды аянып номчууру.</p> <p>Шүлүктүн темазы болгаш идеязын тодаралдырынга шүлүктүн бижиттинген аянынын онзагайын, дылды чурумалдыг аргаларынын дээштиин сайгарып билер. Лириктиг маалдырнын овурунга, оон миннишиккинеринге үнелел бээр.</p> <p>Шүлүктүн темазы болгаш идеязын тодаралдырынга авторнун овурунун салдарын тодаралдып билери.</p> <p>Шүлүкте мезү-шынар – философия, эстетика темазынга хамаарышкан айтырыгларни бодунуу-биле билеп турарын тайлыбырлап билер. «Чөөн чүк» деп билишиккинин утказын чогаалчынын делгем ажыглаанын тодаралдып билер. Символиктиг овуруларнын ужур-утказын тодаралдыр.</p> <p>Чогаалды сайгарары: чогаалдын темазын болгаш идеязын тодаралдыр. Жанр талазы-биле онзагайын, дылды чурумалдыг аргаларын тып, оларнын чогаалга салдарын тодаралдып билер. Лириктиг маалдырнын овуру-хевиринге үнелелди берип билер.</p> <p>Амыдыралдын үнезин илгертежинин онзагайын, чогаалда көдүртүнген чидиг айтырыгын чогаал сөзүглелинге дайнып тодаралдып билери. Новелланын темазын болгаш идеяныг ужур-утказын тодаралдыр. Маалдырларнын, ачанын болгаш ээирнин овуру-хевирлерин чергелештир сайгарып билер.</p> <p>Символиктиг овуруларнын ужур-утказын тодаралдып билери. Улугларнын өөредиглиг чагыгларын сактып ал, хулээп билер. Тыва литературада новелла жанрынын сайзыралдынга чогаалчынын үлүн илередип билер.</p>
--	--	--

	<p>С. С. Сюрюон-оол. Шүлүк «Ырла, Хемчик».</p> <p>М. Б. Кенин-Лопсан. Шүлүк «Хүттүн ужары».</p> <p>3. А. Намзырай. Шүлүк «Дуруяалыг-Шөл».</p>	3	<p>Шүлүктүн түрлүүсүнөн онго айып, уран чурумалдыг арталарынын дээштин, иден ажыдарыгга салдарынан тодаралып билир.</p> <p>Лириктиг маалдырнын иштиги сагыш-сеткилин, овурун база Хут ужарынын чылдын ангы-ангы байдалдарын дылдын чурумалдыг арталарынын, чогаалчынын бижир аргазы болгаш арта-дуржулгагы-биле илереткенин тодаралдып билир.</p> <p>Хут чурумалын болгаш болгаш кижинин иштиги сеткилин денелгелиг сайгарып билيري.</p> <p>Чогаал темазын болгаш идеязын ажыдарыгга дылдын чурумалдыг арталарынын салдырын тодаратпышаан, чогаал сайгарылгазын күүседир. Кижиг биле бойдустан аразында быжыг харылгзалыын, шүлүктүн философчу утказын илереди билир.</p> <p>Лириктиг маалдырнын овурунга, оон бол-хунун иштиги миннишкенинге үнелел бээр.</p> <p>Мезу-шынар, чараш чүүлдү хүлээп алыр дугайында айтырыгларны сөзүглелден алган бадыткалдыг чижектерлиг илереди билيري.</p> <p>Бөлүктөп ажылдары: чечен чугаанын темазын болгаш идеязын, оон композициязын, дылдын чурумалдыг арталарын ажылгаанынын онзагайын тодаралдып, идея ажыдарыгга салдарын сайгарып билир.</p> <p>Тоожукчу маалдырнын, Чолдак-Кадай болгаш Көк-Кадай кырган-авайларнын овуур-хевирлерин, оларнын өөредилгит чуугаларынын чогаалдын идеязын, темазын ажыдарыгга салдарлыын тодаралдып билир. Маалдырларнын иштиги дегегейин чогаал сөзүглелинге даанып, бадыткалдыг ажылып билир. Чоннун ёзу-чанчылыдарын шинтээди, амдыралга</p>
<p>Тыва чогаалчыларнын проза чогаалы</p>	<p>К-Э. К. Кудажы. Чечен чууга «Танды кезин».</p>	3	

			<p>ажьылдан чорурунда, бүгү амылды амыткандарга кумандалык болурун шилтеэлдер, Чогаалда план тургузуу билер баш план кезуулар чогаалдын утказын эдерти чуталлап билер, Чогаалды ниити сайтарарынга киржир.</p> <p>Чогаалдын аас чогаал-биле харылзаалыын, литературлуг үндезининнин тодаралдып билер. Чалыг сөске дааныт, философчу угаап боданырын сайзырадыр, аас чугаата бодалды бадытталдыг, чиге чугаалап өөрениринге чанчыгар.</p> <p>Чечен чугаанын идеялиг сорук киришкиннинин, «эр сөс» деп билишкиннинин утказын тодаралдып билер.</p> <p>Чогаалчынын дылынын болгаш бижкиринин анын илередип билер, оларнын чечен чугаата уран дээштиин тодаралдып билер.</p> <p>Чогаал сөзүглелинге дааныш, ханы, сайтарылтылыг угаап боданып чанчыгар, бодалдарын хостуг илередип билеринге өөренир.</p>
Тараам турда, тодуг-да мен			
<p>Тыва</p> <p>чогаалчыларнын проза чогаалы</p>	<p>К-Э. К. Кудажы. Тоожу «Тараа» (шилгилелиг эгелер)</p>	2	<p>«Тараа» деп чогаалдын адынын, эпигравынын идеялиг утказын тодаралдыр, сайтарып билер. Кол маадыр Суваннын овуру-хевирин тодаралдып, ада кижизидилге дугайында чугааны тургузуу өөренир. Чогаалга план тургузуу, долгу, кызыра азы шилилгелиг эдерти чугаалаар.</p> <p>Чогаалда найырал темазын чырытканын илередип билер.</p> <p>Бот-тускайлан ажылдары: чогаал маадырларыннын аразында харылзаалар, чогаалда болуушкун, девискээр дугайында билгитни шилтедил, бот-тускайлан ажылдап билер.</p> <p>Аас, бижимел ажылдарны күүседип чанчыгар.</p>
<p>Россия</p> <p>чоннарнын литературказы. Делегей</p>	<p>А. С. Неверов. Тоожу «Аыштыг-чемниг Ташкент хоорай» (очул. А. К. Делгер-оол) (шилгитинген эгелер)</p>	2	<p>Бүгү чонга таваржып турган коргунчуг айыылдын херечизи боордан ангыда бодунун өг-бүлезинге Ташкентиден хлеб эккеп чоран чогаалчы дугайында мелзэлер-биле бот-тускайлан таныжып билер.</p>

литературазы			Мишка Додоновтун овур-хевиринге үнелел берип билир. Сөзүглелде кижилернин аас-кежиктиг болгунуңче чүткүлдүү, шыдамык, турум, быжыг туруштуг, харыгысалгалыг аажы-чанныг болгунуң чырытканын тодаралдып, утказын эдерти чугалаар. Чогаалдын кижизидикчи салдарынның дугайында чугаага киржир.
Тыва чогаалчыларнын шулук чогаалы	А. Үержаа (А. Ү. Кужүгет). Шулук «Ажыл».	1	Чогаалчы дугайында мелээлер чыып, бог-тускайлан ажылдап билир. Шулукутун идеялиг утказын тодаралдып, туртузуунуң онзагайын, бижиттинген аянын болгаш дылдын уран чурумалдыг аргаларынның ажылгалын илередип өөренир. Ажылдын кижинин амдыралыгга ужур-утказын, авторнуң көрүжүнүң дугайында чидиг айтырыгны тып, кол идеяны тодаралдыр, шын харыы дилеп өөренир. Чогаалдын кижизидикчи салдарын сөзүглелге даанып, тодаралдыр. Лириктиг чогаалды сайтарар, бодунуң үзөл-бодалын илередип турар. Авторнуң көрүжү, авторнуң туружу деп билинишкин-биле ажылдап өөренир. Сөс, оон утказынның ханы, дегемин илередип, утаап-боданышышкынның бижимел ажылды кууседип өөренир.
Кижини – чурттүг, күш – уялыг			
Тыва драматургия	В. Ш. Кок-оол. Трагедия «Самбажык».	6	Чогаалчынын чогаалдыкчы ажыл-херээнин дугайында таныжар. Тыва литературанын тургустунуп турар чылдарында драма жанрынның сайзыраарыгга чогаалчынын киирген үлүүнүң дугайында мелээни шингээдир, чугаага киржир. Чөрүлдээлиг байдал: драмада чөрүлдээни тодаралдыр. Чогаалда болуушкуннарнын төөгүлүг үндезининин тодаралдып өөренир. Тывага ангы демиселин, чоннуң коргуш чок маалдырлыг чоруун шииде көргүскенинин онзагайын тодаралдыр. Шининин маалдырларынын овур-хевиринге аас, бижимел үнелелди берип билир. «Маалдыр», «маалдырнын иштики дегелейи» болгаш «чогаалдын

	<p>С. А. Сарыг-оол. Либретто «Чечен биле Белекмаа».</p> <p>Ф. И. Шиллер. Трагедия «Кара салгыш болгаш ынакшылы» (шиллиттинген эгелер)</p>	<p>улустун аас чогаалы-биле харылзаалы» деп билиишкиннерни катаптаар, өөрөнгөн чогаалынга дүүштүр сайгарып билгир.</p> <p>Шии чогаалын рольдап номчуурунунун аянын шингээди билгири.</p> <p>Детальдарнын, бойдус чурумалынын чогаалдын идеялиг утказын тодаралдырынга салдарын тодаралдыр. Шии жанрынга хамаарышкан теориялыг терминнер, билиишкиннерни билгир.</p> <p>Чечен чогаалдын сөзүглелинге даянып, чогаалдын идеялиг утказын, чогаалчынын чечен чаваннын уран чүүлдүн өске хевирлери-биле холбаштырыр сайгарып билгир.</p> <p>Чогаалдын жанр талазы-биле онзагайын илереди, «либретто» деп билиишкин-биле таныжар, тайылбырлап өөренир.</p> <p>Чогаалдын улустун аас чогаалы-биле холбалынын, дылдын чурумалдыг аргаларынын тема, идея илередирирге салдарын сайгарып билгир.</p> <p>Номчаан чогаалынын утказын, дылгынын чеченин, өске чогаалдар-биле ылгалдыг болгаш дөмей талгаларын тайылбырлап билгир. Чогаалды кезектерге чарып, план тургузар.</p> <p>Чогаалды рольдарга хуваажып, аянын номчуур. Чогаалдын утказынга дүүштүр диалог болгаш монолог чутаны тургузуп билгир. Тыва улустун чанчылдарын кижизидикчи дээштиин илереди сайтарар.</p> <p>Р. Д. Кенденбилдин «Чечен биле Белекмаа» деп операзы-биле онлайн хевирге таныжар. vk.com/video-59838956_456239616</p> <p>Шиллернин чогаалдыкчы ажыл-чорудулгазы-биле таныжар. Шиинин темазын, идеязын тодаралдып билгир.</p> <p>Чогаалдын сюжеттин (ынакшаан ийи аныяк кижинин төөгүзү, ол үенин амьдыралында айылыг дугтайында) аас-биле дамчылдып билгири (план ёзугаар долгу азы шилитгелиг). Төөгү-биле чогаал</p>
--	---	--

			<p>сюжединин харьлазалыын тодаралдып, тыва чогаал-биле денней сайгарып билири. Библиотека болгаш Интернет-курлявырлар-биле ажылдап билир.</p>
<p>Тыва чогаалчыларнын шүлүк чогаалы</p>	<p>А. Үержаа (А. Ү. Кужүгет). Шүлүк «Уш чүс харлыг кырган кускуннун чагылы»</p>	1	<p>Авторнун чогаалчычы намдары-биле таныжар. Чогаалдын аас чогаалы-биле холбаазын, чогаалда канчаар илереп келгенин тодаралдыр. Кускуннун символиктиг овурун чогаалда ажыглаанынын онзагайын тайылбырлап билир. Дылдын чурумалдыг арталарынын чогаалдын тема болгаш идея илередиринге ужур-дузалыын сайгарар. Чогаал бижир аянында хууда чогаалчынын стилин бадытталдыг чижектер-биле тодаралдып билир. Чогаалда көдүртүнген чидиг айтырыгны, чагыт бүрүзүнүн символиктиг утказын, нарын философчу бодалды тодаралдып билир.</p>
<p>Тыва чогаалчыларнын проза чогаалы</p>	<p>М. Б. Ховалыг. Очерк «Ыдыктаан туку». <i>Литература теориязы</i>: барымдалыг чогаалдар</p>	2	<p>Тыва литературалда барымдалыг чогаалдар-биле таныжылга. «Ыдыктыг туку» деп чогаалдын жанр талазы-биле онзагайын бадытталдыг чижектер-биле тодаралдып билир. Чогаалды Тывага эрткен төөгүлүг хуннер-биле холбаштыр тайылбырлап билир. Төөгүлүг болушкуннуу болунуу-биле тайылбырлап билир. Ыдыктыг XIV-кү Далай-Лама башкынын чагытларын дөпгем утаап билир. Тоожунун идеялиг утказынын ханызын, темазынын чүгүлазын илередип билири.</p>
<p>Авай, авай, авайымны</p>			

<p>Тыва чогаалчыларнын шүлүк чогаалы</p>	<p>С. А. Сарыл-оол. Шүлүк «Херээжөн», «Авамнын ынак оглу».</p> <p>А. А. Даржай. Сонет «Авамга чечээм».</p> <p>З. А. Намзырай. Шүлүк «Авам мени манап орар»</p>	<p>2</p>	<p>Чечен чулганын теманы болгаш идеяын тодаралдыр. Авторнун туружун, бодалын, салгыш-сеткилин тодаралдып билир. Таблица-биле ажыл: ангы-ангы чечен чогаалдарда болгаш уран чуулдун өске хевирлеринде ава дугтайында теманы чырылдып чоруунун чоок, онзагай талаларын илередип билир. Шүлүктү аянынг номчуур, ырлап күүседир. Шүлүктүн тургузуунун онзагайын тодаралдыр, чоннун ырызы бооп чоруунун бадьткалдыг тайылбырлап билир. Чогаалдын идеяниг утказын илередиринге портрет, деталдарнын салдарын тайылбырлаар. Кол маалдырларнын омур-хевиринге үнелелди кылып билир. Орус, тыва чоннар аразында найырал теманы ажытканынын, чогаалдын бижиттинген аянын, дылын бот-хуузуунда азы демнежипсайгарып билир. Чогаалда портрет, деталдарнын идеяниг утка илередиринге ужур-утказын илередип билيري.</p> <p>А.А.Даржайнын тыва литературалда туружун, үнүн тодаралдып билир. Тыва литературалда «Сонет» жанрынын хөгжүлдизи-биле таныжар. Ук жанрын чечен чогаалдын өске хевирлеринден ылгалын билир. Ава дугтайында теманы чырытканынын онзагайын тодаралдып билир. Дылдын чурумалдыг арталарынын идея илередиринге салдарын сайгарып билир. Чогаалдын кижизидилгелиг ужур-утказын илередип, авторнун туружун тодаралдып билир.</p> <p>Ава дугтайында темада бижиттинген чогаалдар дугтайында чулгага киржир. Шүлүктү аянынг номчуур. Шүлүктүн теманы болгаш идеяын тодаралдырып, шүлүк чогаалын сайгарып. Шүлүк болгаш ыры деп темага дүүштүр ажык чулгага киржир. Шүлүктү ырлап өөренир.</p>
--	--	----------	--

			<p>Өөрөнгөн чогаалдарынын ниити болгаш ылгалдыг талаларын, онзагайыгга хамаарыштыр бот-тускайлан түннел үндүрүп билир.</p>
<p>Россия чоннарынын литературазы. Делегей литературазы</p>	<p>А. С. Пушкин. Шүлүк «Тураскаал» (очул. С. Б. Поробю)</p>	<p>1</p>	<p>Лириктиг чогаалды сайгарар. Шүлүкчү болгаш шүлүк деп темага хамаарыштыр бодунун бодалдарын шинчилел үндезиннерге дайнып, бодалдарын илередип билир. «Шүлүкчүнүн туружу», «Чогаалчынын сөзүнүн кужу» болгаш «чечен чогаалдын дээштиги» деп билиишкиннерини өөренип, каталтап, сайгарып билир.</p> <p>Авторнун туружу, шүлүкчүнүн сөзүнүн кужу деп билиишкинни сайгарган чутгага киржир.</p> <p>Дылдын чурумалдыг арталарынын тыва дылче очулгазын сайгарар, тема болгаш идея илередиринге салдарын илередип.</p>
<p>Тыва чогаалчыларнын проза чогаалы</p>	<p>Е. Т. Танова. Тоожу «Иенин салым-хуузу» (шилтигинген эгелер).</p>	<p>4</p>	<p>Салым-чаянныг тыва херээжен чогаалчы Е.Т. Танованын чогаалыкчы ажыл-херээ-биле таныжылга. Чечен чогаалда авторнун идеязын илередип билир, чогаалдын жанрын тодаралдыр.</p> <p>Чогаалга план тургузуп билир, тургузуунун онзагайын тодаралдыр, цитаталар ушта бижкирин өөренир. Тайылбырлыг номчулганы күүседир. Салым-чаянныг уруг Надя Рушеванын кижизидилгезинге ада-иенин салдарын тодаралдып билир.</p> <p>«Эпистолярлыг жанр» деп билиишкин-биле таныжылга. Чечен чогаал болгаш уран чүүлдүн өске хевирлери деп теманы холбаштырып, тодаралдып билиринге өөренир. Чогаалдын адынын символиктиг ужур-утказын тайылбырлап билир.</p> <p>«Таланттылыг ада-ие -таланттылыг акы-тол» деп темалыг ажык чутгага киржилгелии.</p>

	<p>М. М. Дуконтар. Чечен чутга «Авамнын тону»</p>		<p>Мезу-шынар болгаш ниитилелде социал-политиктиг теманы чырыдарынга чогаалдын онзагай талаларын илередип билир. Идейлиг утка илередиринге портрет, деталь болгаш дылынын уран чурумалдыг арталарынын салдарын билир. Чогаалда ханы, философчу утканы сайгарып өөрениринге чанчыгыш өөренир. Бодалдарын дыннакчыга чедингир, дес-даралалашкак, билдингир, тода чутаалап билيري.</p> <p>Чогаалдын адынын символиктиг ужур-утказын тайылбырлап билир.</p>
<p>Кижил болуру – чажындан</p>			
<p>Тыва чогаалчыларнын проза чогаалы</p>	<p>Ч. Ч. Куулар. Тоожу «Шоран» («Шоран») (шилгиттинген эгелер).</p>	<p>4</p>	<p>Мезу-шынар болгаш ниитилелде социал теманы чырыдарынга авторнун үлүг-хуузун илередип, чогаал сөзүглелинге даанып, сайгарып билир. Тоожунун бижиттинген төөлүзүн, кол маадырнын прототивинин, оон амьдырал-чуртталгазынын дугайын биллип өөренир.</p> <p>Маадырнын иштики делегейин тодаргай илередиринге детальдарын, бойдус чурумалынын база өөредилтеге сонуургалын, чараш чүүлге хандыкшылын тодаралып билир. Чогаалдын кижизидикчи салдарын тодаралыр.</p> <p>Улустун аас чогаалында чоннун амьдыралчы мерген утаанынын синниккенин тодаралдып өөренир.</p> <p>Чогаалдын сюжет болгаш композициянын сайгарып билир.</p> <p>Тоожунун сюжет болгаш композицияны сайгарып билир. Чогаалда көдүрттүнген айтырыгта авторнун туружун тодаралдып билир.</p> <p>Ниитилелде элээдилер болгаш ада-иелер аразында мезу-шынар чидиг айтырыгларнын чутуугазын биллип, боттарынын бодалдарын илередип сайгарар.</p> <p>Чогаалдын идеялиг утказын тодаралдырынга, кол маадырнын</p>
<p>К. Д. Чамыян. Тоожу «Ханы дазыл» (шилгиттинген эгелер) <i>Төлөшлел-биле ажылы</i></p>			

Тыны чогаалгачыларнын шүлүк чогаалы	А. Х-О. Ховалыг. Шүлүк «Үш үнө»	1	Иштики делегейин ажыдарынга детальдарнын, бойдус чурумалынын салдарын тодаралдып турар. Нигити ажылдары: «Элээдилер кижизидеринге, өг-бүлө, школа, ниитилел аразында сырый харылзааны чорударынын чидип айтырыгыларды» деп темага ажык чугааны чорударынга киржир.
	Катаптаашкын, курлавыр Нигити	1	Шүлүктүн адынын символиктиг утказын сайтарып билир. Чогаалда авторнун туружун илередиң билир: төрэн черинге, чонунга база ие дылынга хүндүткелдин, ынакшылы
	Нигити	34	

Пронумеровано,

и закреплено печатью

12 листов.

Дата 20.08.13 г.

МБОУ Шуурмакская СОШ

Директор школы: М.В. Уржук

